

МОТИВ *MATER CASTRORUM* КАО ТЕМА РЕВЕРСНИХ ПРЕДСТАВА НА НОВЦУ И МЕДАЉОНИМА ДОБА ПРИНЦИПАТА

Апстракт: *Mater castrorum* је титула коју је добило десет царица током принципата, али су на новцу и медаљонима поведене само код три: Фаустина II, Јулија Меза и Јулија Мамеа. Добијале су је као израз посебне част због посвећености мужу или сину, које су тражиле у њиховим војним походима и путовањима. Као реверсни мотив на новцу и медаљонима, овај мотив је илустриран представом царице и војних синова, у неколико варијанти. Мотив припада групи представа које популаризују чланове царске породице и династичку пројеканду.

Кључне речи: *Mater castrorum*, новац, медаљони, реверсни мотиви, царице, принципати

Током принципата чланице царских породица, жене, сестре и ћерке добијале су титуле *augusta* или *mater augusti*, а након смрти *diva augusta*. Титулу *mater castrorum* прва је добила Фаустина II, да би почетком III в. титула постала уобичајена и носиле су је још: Јулија Домна, Аквилија Севера, Јулија Сомија, Јулија Мамеа, Отацилија Севера, Хернија Етрусцила, Салонина, Северина и Магнија Урбика. Уопште узевши, титулатура жена из царских породица се почев од Јулије Домне и надаље током III в. знатно проширила, па се појављују и: *mater caesaris*, *mater augusti et caesaris*, *mater castrorum et senatus et patriae*, *coniux augusti et mater caesaris*, *mater senatus*,

avia augusti.¹ Титула *mater castrorum* као реверсна представа посведочена је на новцу и медаљонима само три царице: Фаустине II, Јулије Домне и Јулије Мамеје.

Фаустина II се, након 170. г. и рођења последњег од тринаесторо деце, осећала слободном да прати мужа у његовим ратним операцијама на северној граници. Заједно са својом млађом децом провела је доста времена у војним логорима дуж границе, трпећи релативне потешкоће живота на фронту. Марко Аурелије је 174. г., након победе над Квадима, по седми пут добио империјум и истовремено је доделио Фаустини титулу без преседана – *mater castrorum* или „мајка табора“.² На бронзаном новцу кованом пре њене смрти, између 174. и раног лета (?) 176. г., забележена је ова њена титула. Уз легенду MATRI CASTRORVM, појављује се као реверсна представа мотив царице под велом, која стоји на лево, у десној руци држи патеру из које приноси жртву на украшен олтар са пламеном, у левој руци држи кутију са мирисима, испред ње налазе се три или две војне ознаке (Сл. 1).³

Марка Аурелија је током похода на исток, поводом узурпације Авидија Касија, поново пратио и део породице. Поред личних разлога, присуство цара на фронту са члановима породице има за циљ да покаже хармоничне и јаке међусобне односе. При томе посебно место добија наследник, који се укључује у војнички живот. На овом путовању Фаустина II је изненада умрла у Халали почетком лета (?) 176. г. Марко Аурелије је Халалу прогласио колонијом и назвао је Фаустинополис, у коме је подигао храм у част своје умрле жене. Сенат је у Риму поставио сребрне представе царског пара у храм Венере и Роме и поставио олтар у њихову част. Поред тога, одредили

¹ Dietmar Kienast, *Römische Kaisertabelle*, Darmstadt 2010, 141 (Фаустина II), 167 (Јулија Домна), 174 (Аквилија Севера, Анија Фаустина), 175 (Јулија Сомија), 180 (Јулија Мамеја), 181 (Јулија Меза), 201 (Отацилија Севера), 206 (Херенија Етрусцила), 222 (Салонина), 236 (Северина), 262 (Магнија Урбика).

² Dio Cassius, *Historia Romana. Dio's Roman History*, Vol. IX, Loeb Classical Library No. 177, translation by E. Cary, Cambridge Mass.-London, 1927, LXXII.10.5; *Historia Augusta, Life of Marcus Aurelius*, Vol. I, Loeb Classical Library No. 139, translation D. Magie, Cambridge Mass.-London 1921, 26.8; *The Cambridge Ancient History*, Vol. XI, Cambridge 1969, 362; Jasper Burns, *Great Women of Imperial Rome. Mothers and wives of the Caesars*, New York 2007, 164; Barbara Levick, *Julia Domna. Syrian Empress*, New York 2007, 56; 3a IMP VII Марка Аурелија, Уп. D. Kienast, 2010, 139.

³ RIC III, p. 346, nos. 1659-1662.

су да се златна статуа преминуле царице мора уносити у театар сваки пут када је присутан као посматрач и Марко Аурелије, и да се постави на место где је она за живота обично седела, те да око статуе седе најјугославијне жене Рима. Сенат је Фаустину деификовао, на чему је цар и захвалио. Уследило је и веома интензивно постхумно ковање посвећено царици.⁴ У оквиру овог ковања, између лета 176. и смрти Марка Аурелија марта 180. г. појављују се и примерци са титулом *mater castrorum*, у свим металима. Мотив на реверсној представи разликује се од оних кованих за живота царице. Фаустина је на постхумним примерцима приказана како седи налево, у десној руци држи глоб са Фениксом, у левој скиптар, испред ње су три или две војне ознаке (Сл. 2, 3).⁵

Јулија Домна није била само интелигентна и образована жена, већ је поседовала и велики смисао за политичка питања. За разлику од већине царица, супруга је пратила у његовим кампањама, радије него да је остала у сигурности и удобности дома. Један од израза поштовања и захвалности Септимија Севера својој жени било је додељивање бројних титула, између осталих и *mater castrorum*, коју је добила априла 195. г.⁶

На ауреусима и денарима, уз легенду *MATER CASTRORVM*, приказана је царица како стоји налево, у десној руци држи патеру из које приноси жртву на олтар, око кога се овија змија, у левој руци држи кадуцеј или скиптар, а испред ње су три војне ознаке.⁷ Такође у злату и сребру, уз легенду *MATRI CASTRORVM*, појављују се представе попут већ виђених у ковању Фаустине II. Јулија Домна приказана је под велом, стоји налево и из патере приноси жртву на олтар, у другој руци држи кутију са мирисима,

⁴ D.Kienast, 2010, 141; Dio Cassius, LXXII.31.1-3; *Historia Augusta*, Life of Marcus Aurelius, 26.4-7, 9; J. Burns, 2007, 165-166.

⁵ RIC III, p. 274, nos. 751-754; p. 350, nos. 1711-1712.

⁶ Јулија Домна добила је највећи број различитих титула од свих царица пре и после ње, што је потврђено на бројним очуваним натписима, као и на новцу. Била је: *mater castrorum*, *mater caesaris*, *mater augusti et caesaris*, *mater augustorum*, *pia felix*, *mater castrorum et senatys et patriae*. Уп. Mary Gilmore Williams, *Studies in the Lives of Roman Empresses: Julia Domna*, *American Journal of Archaeology*, Vol. VI, 1902: 259-337; J. Burns, 2007, 186; D.Kienast, 2010, 167.

⁷ RIC IV.1, p. 168, nos. 563(a), 563(b).

испред ње су две војне ознаке (Сл. 4),⁸ или како седи налево, држи Феникса на глобу, у другој руци скиптар, испред ње су две или три војне ознаке (Сл. 5).⁹ Слични реверсни мотиви, уз исте легенде, јављају се и у ковању у бронзи (Сл. 6).¹⁰ Титула MATRI AVGVSTORVM ET CASTRORVM појављује се на бронзаном медаљону, уз представу царице која седи налево у центру композиције, испред ње је женска фигура са дететом, а иза војник са копљем (Сл. 7).¹¹

Након смрти Септимија Севера 211. г. наступио је мучан период у животу Јулије Домне, у коме је она одиграла улогу без преседана у вођењу Царства, што је омогућило континуитет династије жена из Емесе, те су у последње две владавине, Елагабала и Александра Севера, практично жене руководиле државом.¹² Јулија Домна је најпре настојала да измири синове и у првом реду заштити Гету, али су јој се ови планови изјаловили – Гета је убијен у њеном наручју.¹³ Царска породица свела се на два члана – новог цара, Каракалу и Јулију Домну. Она је, судећи према натписима, са њим повезана у свим почастима у мери која нема паралелу до тада. Пратила је сина током експедиције у Рецији и потом на исток. Тамо је преузела улогу вођења државних послова у име сина: сва документа и писма, осим оних од изузетног значаја, долазила су њој у руке; у одсуству цара добијала је све најпре она, а тек у случају да нешто није могла да реши, то би проследила сину.¹⁴

У Антиохији је добила и вест о убиству Каракале и проглашењу Макрина за цара. Домна је морала да се из јавног повуче у приватни живот.

⁸ RIC IV.1, p. 169, no. 567.

⁹ RIC IV.1, p. 169, nos. 568, 569.

¹⁰ RIC IV.1, p. 209-210, nos. 860, 881, 882.

¹¹ Gnechi II, p. 76, no. 7.

¹² B. Levick, 2007, 1.

¹³ Dio Cassius, LXXVII.2; Herodian of Antioch, *History of the Roman Empire*, Vol. II, Classical Library No. 455, translation C. R. Whittaker, Cambridge Mass.-London 1970, IV.3-5; *Historia Augusta*, Life of Caracalla, 2,4; *Historia Augusta*, Life of Geta, 6,4; M. G. Williams, 1902, 283-284; The Cambridge Ancient History, Vol. XII, Cambridge 1971, 43; B. Levick, 2007, 87.

¹⁴ Dio Cassius, LXXVIII.18.2-3, LXXIX.4.2-3; M. G. Williams, 1902, 287-290; J. Burns, 2007, 199-200.

Међутим, Макринову несигурност и оклевање да се обрачуна са женама из Емесе Јулија Домна је одмах уочила и, упркос тешкој болести, започела са припремањем завере против њега. Изгледа да је рачунала на подршку Сената и дела војске који је и даље био одан царској кући „мајке табора“. Но, исцрпљена тешком болешћу, одустала је и извршила самоубиство априла 217. г.¹⁵ Њена сестра Јулија Меза преузима водећу улогу у жељи да поврати власт својој породици. Ћерке Јулије Мезе, Јулија Сомија и Јулија Мамеја, имале су синове Елагабала и Александра Севера и у њима је Меза видела могућност за придобивање власти. Утицајној породици из Емесе подршку су пружиле сиријске легије, које су прогласиле за новог цара Елагабала.¹⁶

Избор Елагабала био је погрешан. Државним пословима управљале су Меза и Сомија, док се Елагабал препустио обожавању свог божанства и бројним другим екстраваганцијама. Након неуспелих покушаја да га обузда, Меза је против њега подржала сина друге ћерке. Војници су убили Елагабала и његову мајку и на власт је доведен Александар Север, у то време стар тринаест година. Меза је убрзо умрла, те је државне послове водила Јулија Мамеја заједно са Саветом (*consilium principis*).¹⁷ Иако су и Јулија Меза и Јулија Сомија носиле титулу *mater castrorum*, она је на новцу и медаљонима забележена тек у ковању Јулије Мамеје, коју је добила 224 (?).¹⁸

На ковању у бронзи, као реверсна представа, уз легенду MATER CASTRORVM, приказана је Мамеја која седи налево, испред ње налазе се две војне ознаке, иза стоји фигура (?),¹⁹ док је уз легенду MATRI CASTRORVM приказана како стоји са три војне ознаке испред.²⁰ На медаљонима су представе са овим мотивом нешто бројније. Уз легенде MATER AVGVSTI ET CASTRORVM, или уз скраћену варијанту MATER AVG ET CASTRORVM,

¹⁵ Dio Cassius, LXXIX, 23; Herodian, IV.13.

¹⁶ Herodian V.3; The Cambridge Ancient History, Vol. XII, 51-52.

¹⁷ Herodian V.8.8-10, VI.1.2; The Cambridge Ancient History, Vol. XII, 56-59.

¹⁸ D.Kienast, 2010, 180.

¹⁹ RIC IV.2, p. 126, no. 690.

²⁰ RIC IV.2, p. 126, no.691.

појављује се исти мотив. Мамеја је приказана како седи налево, ослањајући лакат леве руке на рог изобиља, испред ње је фигура Пијетас налево, која се ослања на стуб и држи кутију са мирисима, иза Мамеје су две војне ознаке (Сл. 8).²¹ На медаљонима је забележена и представа Мамеје која седи налево, држи патеру и рог изобиља, испред ње су две војне ознаке, а иза стоји Секуритас, уз легенду MATER CASTRORVM (Сл. 9).²² Поред наведених, појављује се и представа, уз пратећу легенду MATRI CASTRORVM, Мамеје која седи фронтално поред три војне ознаке.²³

Промене до којих је дошло у римској држави почетком III в. са владавином Септимија Севера поставиле су и Јулију Домну у позицију другачију од оних у којој су биле царице I и почетка II века – била је део новог Царства. Утицајне жене из породице Севера, у првом реду Јулија Домна, а потом њена сестра Јулија Меза са ћеркама, одиграле су улогу без преседана у вођењу државе. Током владавине Елагабала и Александра Севера жене су биле, тако рећи, ефективни владари, а каријера Јулије Мамеје представља врхунац женског утицаја на управу у Царству.²⁴

Смрт Јулије Мамеје и њеног сина била је више него крај династије Севера. Означила је крај мира, политичке стабилности и економског просперитета за наредних 50 година. Војнички цареви били су суочени са варварским инвазијама, економском пропашћу и низом узурпација које су водиле у сталне грађанске ратове и сепарације дела територије. Промене које су настале као резултат ових катастрофалних околности ограничиле су улогу царица у власти и уопште личних слобода за жене.²⁵ Све до краја принципата су потоње царице носиле титулу *mater castrorum*,²⁶ али она се након Јулије Мамеје не појављује више на новцу или медаљонима.

²¹ Gneccchi II, p. 83, no. 3; Gneccchi III, p. 43, no. 7.

²² Gneccchi III, p. 43, no. 8.

²³ Gneccchi III, p. 43, no. 9.

²⁴ J. Burns, 2007, 201; B. Levick, 2007, 56.

²⁵ J. Burns, 2007, 224.

²⁶ Уп. нап. 1.

Сл. 1

Сл. 2

Сл. 3

Сл. 4

Сл. 5

Сл. 6

Сл. 7

Сл. 8

Сл. 9

Сл. 1-3 (Фаусћина II), прегзетћо из: *VMC IV*, Pl. 73.10; 67.15; 86.5.

Сл. 4-7 (Јулија Домна), прегзетћо из: *VMC V*, Pl. 28.8; 28.10; 47.14; *Gneschi II*, Tav. 94.10.

Сл. 8-9 (Јулија Мамеја), прегзетћо из: *Gneschi II*, Tav. 100.9; *Gneschi III*, Tav. 153.3.

ЛИТЕРАТУРА

1. CAH XI, *The Cambridge Ancient History*, Vol. XI. *The Imperial Peace A. D. 70-192*, Ed. by S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Charlesworth and N. H. Baynes, Cambridge, 1969.
2. CAH XII, *The Cambridge Ancient History*, Vol. XII, *The Imperial Crisis and Recovery A.D. 193-324*, Ed. by S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Charlesworth and N. H. Baynes, Cambridge, 1971.
3. BMC IV, Harold Mattingly, *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, Vol. IV, *Antoninus Pius to Commodus*, London, 1968.
4. BMC V, Harold Mattingly, *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, Vol. V, *Pertinax to Elagabalus*, London, 1950.
5. Jasper Burns, *Great Women of Imperial Rome. Mothers and wives of the Caesars*, New York, 2007.
6. Mary Gilmore Williams, *Studies in the Lives of Roman Empresses: Julia Domna*, *American Journal of Archaeology*, Vol. VI, 1902: 259-337.
7. Dietmar Kienast, *Römische Kaisertabelle*, Darmstadt 2010.
8. Dio Cassius, *Historia Romana. Dio's Roman History*, Vol. IX, Loeb Classical Library No. 177, translation by E. Cary, Cambridge Mass.-London, 1927.
9. Gnechi II, Francesco Gnechi, *I Medaglioni Romani*, Vol. II, Bologna, 1912.
10. Gnechi III, Francesco Gnechi, *I Medaglioni Romani*, Vol. III, Bologna, 1912.
11. Herodian of Antioch, *History of the Roman Empire*, Vol. II, Classical Library No. 455, translation C. R. Whittaker, Cambridge Mass.-London, 1970.
12. *Historia Augusta*, Vol. I, Loeb Classical Library No. 139, translation D. Magie, Cambridge Mass.-London, 1921.

13. *Historia Augusta*, Vol. II, Loeb Classical Library No. 140, translation D. Magie, Cambridge Mass.-London, 1924.
 14. Barbara Levick, *Julia Domna. Syrian Empress*, New York, 2007.
 15. *RIC III*, H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, Vol. III, *Antoninus Pius to Commodus*, London, 1930, reprinted 1962.
 16. *RIC IV.1*, H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, Vol. IV.1, *Pertinax to Geta*, London, 1936, reprinted 1962.
 17. *RIC IV.2*, Harold Mattingly, Edward A. Sydenham, C. H. V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage*, Vol. IV.2, *Macrinus to Balbinus and Pupienus*, London, 1938.
-

Mirjana Vojvoda

MATER CASTRORUM MOTIF AS THE SUBJECT OF REVERSE IMAGES ON COINS AND MEDALLIONS FROM THE PRINCIPATE ERA

During the Principate era, the members of imperial family, wives, sisters and daughters were given the titles of *Augusta* or *Mater Augusti*, and after their death *Diva Augusta*. The title *Mater Castrorum* was first given to Faustina II, and in the early 3rd century, the title became a common one and was awarded to: Julia Domna, Aquilia Severa, Julia Soemias, Julia Mamaea, Otacilia Severa, Herennia Etruscilla, Salonina, Severina and Magnia Urbica. Generally, women's titles from imperial families, starting from Julia Domna and further on during the 3rd century, were significantly expanded, so there were also: *Mater Caesaris*, *Mater Augusti et Caesaris*, *Mater Castrorum et Senatus et Patriae*, *Coniunx Augusti et Mater Caesaris*, *Mater Senatus*, *Avia Augusti*. The title *Mater Castrorum* as a reverse image on coins and medallions was recorded only for three empresses: Faustina II, Julia Domna and Julia Mamaea.

Marcus Aurelius bestowed Faustina with the unprecedented title – *Mater Castrorum* or “the mother of the camp“ in 174. On copper coins, minted before her death, between 174 and early summer of (?) 176, there was also a legend MATRI CASTRORVM and

the motif of empress, placed on the left side, while in the right hand holding patera and sacrificing from it on an ornamented altar with fire, whereas in her left hand holding a perfume box and in front of her three or two military standards (Figure 1). Within minting process after Faustina's death, between summer of 176 and the death of Marcus Aurelius in March 180, copies with the legend *Mater Castrorum* also appeared in all metals. The motif on the reverse side is different from those minted while the empress was alive. In copies following her death, Faustina was seated on the left side, and in her right hand holding a globe with Phoenix, and a sceptre in her left hand and in front of her three or two military standards (Figures 2 and 3).

The following empress with the title *Mater Castrorum* on coins was Julia Domna. On the aurei and denarii, with the legend *MATER CASTRORVM*, the empress was shown standing on the left side, in her right hand a patera and sacrificing from it on an altar, with an intertwined adder, and a caduceus or sceptre in her left hand, with three military standards in front of her. Also in gold and silver, with the legend *MATRI CASTRORVM*, there were images such as those previously used in minting the coins with Faustina II (Figure 4). Or she was seated on the left, holding a globe with Phoenix in one hand and a sceptre in the other, whereas two or three military standards were in the front (Figure 5). The title *MATRI AVGVSTORVM ET CASTRORVM* started to appear on bronze medallions, with the image of the empress seated on the left to centre of the composition, and in front of her a female figure with a child, and behind her a soldier with a spear (Figure 7).

In minting coins of Julia Mamaea, the motif of *Mater Castrorum* appeared in bronze, but the images on medallions were in greater number and more diverse. Using the legend *MATER AVGVSTI ET CASTRORVM*, Julia Mamaea was shown seated on the left side, with her left elbow resting on cornucopia, Pietas seated left, supported by a pillar and holding a perfume box, and two military standard behind Mamaea (Figure 8). The medallions had also the image of Mamaea seated on the left, holding patera and cornucopia, with two military standards in front of her, and Securitas behind her, with the legend *MATER CASTRORVM* (Figure 9).

Changes occurring in the Roman Empire at the beginning of the 3rd century, with the reign of Septimius Severus, put Julia Domna in a different position from those of empresses in the 1st and the early 2nd century – it was the time of the new Empire. Influential women from Severus family, notably Julia Domna, and afterwards, her sister Julia Maesa with daughters, played an unprecedented role in ruling the country. During the reign of Elagabalus and Severus Alexander, women were, in fact, effective rulers, and the career of Julia Mamaea represents the peak of female influence on the Empire administration. Later empresses held the title *Mater Castrorum*, but after Julia Mamaea, they did not appear on minted coins or medallions, as a sign of shift which limited the role of an empress in the Roman Empire.